

Geneza i wyodrębnienie wolnych zawodów prawniczych

Wielkim zawsze ryzykiem mocodawcy jest powierzyć innej osobie działania, za które on sam będzie odpowiedzialny w ostatecznym ob-
rachunku. Ryzykiem jest zwłaszcza tam, gdzie działanie musi być do-
konane w sytuacji bliżej nieokreślonej i nieznannej, w warunkach szyb-
ko zmiennych, gdzie trzeba decyzji, stanowczości i trafnej orientacji.
Niemniej w życiu zbiorowym jest rzeczą nieuniknioną, że należy po-
wierać innym działania, jakich samemu wykonać niepodobna¹.

Genezy wolnych zawodów prawniczych należy się dopatrywać
w świecie antycznym. W starożytnej Grecji już sofisci dostrzegli rolę
społeczną, jaką pełnią mówcy występujący w imieniu ludu lub bro-
niąc swych własnych przekonań.

Nauczali sztuk i rzemiosł mających zapewnić obywatelowi niezale-
żność, ale główny akcent kładli na retorykę, sztukę przemawiania
i przekonywania².

Dzięki takim jak oni „znajomość ustaw i procedury prawnej
przestała być monopolem elity”³. Było to dopiero preludium do
działalności prawników w dzisiejszym tego słowa znaczeniu. Nie-
wątpliwie genezy powstania wolnych zawodów prawniczych nale-
ży dopatrywać się w starożytnym Rzymie, bez względu na to, czy
działalność tego typu miała miejsce w innych częściach świata.

---

¹ C. Znamierowski, *Szkoła prawa. Rozważania o państwie*. Warszawa 1999, s. 48.

² H. Olszewski, *Historia doktryn politycznych i prawnych*. Poznań 2000, s. 21.

³ Ibidem, s. 20.

Łącznikiem pomiędzy światem starożytnym a współczesnym jest system prawny Rzymian.

Prawo rzymskie przeżyło państwo, które je stworzyło [...] by po raz drugi podbić cały cywilizowany świat⁴.

Już w rzymskim procesie formułkowym strony mogły posługiwać się zastępcami procesowymi⁵. W ówczesnym społeczeństwie doniosłą rolę odgrywali też *iurisprudentes*, czyli uczeni prawnicy i znawcy prawa, którzy bezpłatnie udzielali porad prawnych (*responsa*) zarówno obywatelom, jak i przedstawicielom magistratur⁶. Jedną z ówczesnych profesji prawniczych było paranie się wygłaszaniem przemówień sądowych – zajmowali się tym *oratores*⁷.

Genezy współczesnego zawodu adwokata można dopatrywać się w rzymskich zawodach *advocatus* i *cognitor*. *Advocatus* był pełnomocnikiem strony procesowej. Początkowo pełnił swą funkcję bezpłatnie, chyba że klient dobrowolnie mu zapłacił. Z czasem mógł już domagać się od klienta honorarium. W roku 47 n.e. określono granicę takiego wynagrodzenia – było to 10 tys. sesterców. Z czasem rola adwokatury rosła⁸. *Cognitor* był zastępcą procesowym, ustanowionym w sposób formalny w obecności strony przeciwnej. Miał upoważnienie do działania, co do którego nie mogły powstać wątpliwości⁹.

Jeśli chodzi o ziemie polskie, to

[...] pierwsze informacje dotyczące adwokatów pochodzą z 1016 roku a dotyczą obowiązku zagwarantowania przez Skarb Państwa wdowom, sierotom i ludziom ubogim prawa do obrońców¹⁰.

⁴ W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie*. Poznań 2000, s. 21.

⁵ B. Lesiński, W. Rozwadowski, *Historia prawa*. Warszawa-Poznań 1980, s. 60.

⁶ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*. Warszawa 2001, s. 28.

⁷ M. Kuryłowicz, A. Wiliński, *Rzymskie prawo prywatne*. Kraków 2002, s. 80.

⁸ W. Wołodkiewicz (red.), *Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*. Warszawa 1986, s. 21.

⁹ K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*. Warszawa 2000, s. 113.

¹⁰ S. Sagan (red.), *Organy i korporacje ochrony prawa*. Warszawa 2001, s. 311.

Podobne regulacje zawierały Statuty Wiślickie (1347–1370), jak i Przywileje Nieszawskie (1454)¹¹. Zastępstwo procesowe pojawiło się w skargowym procesie ziemskim. Od XIII w. można było ustanowić zastępcę, czyli prokuratora, natomiast w XVI w. pojawiła się „zawodowa, odpłatna adwokatura, nazywana wówczas palestrą”¹².

Konstytucja sejmowa z 1534 r. usankcjonowała istniejącą już wcześniej praktykę płatnego zastępstwa procesowego¹³.

Ordonanse królewskie z lat 1548 i 1559 regulowały obowiązki patronów i dependentów. Od połowy XVII w. do końca XVIII w. szlachta miała monopol na sprawowanie zastępstwa procesowego. W 1918 r. Naczelnik Państwa Józef Piłsudski wydał dekret zawierający przepisy nowoczesnego Statutu Tymczasowego Palestry Państwa Polskiego, natomiast już w latach 1932–1938 ograniczono samorządność adwokatury i zwiększono uprawnienia nadzorcze Ministra Sprawiedliwości¹⁴. W 1950 r. wydano ustawę o ustroju adwokatury, która ograniczyła samorządność i stworzyła możliwość administracyjnego wpisu na listę adwokatów dyspozycyjnych osób bez wykształcenia prawniczego i bez aplikacji. 26 maja 1982 r. uchwalono obowiązującą dziś ustawę Prawo o adwokaturze, która wprowadziła możliwość wykonywania zawodu w kancelarii indywidualnej¹⁵.

Genezy współczesnego zawodu radcy prawnego należy doszukiwać się w aktywności rzymskich *procuratores*. „Był z natury swojej funkcji zarządcą majątku”¹⁶. Funkcje swe pełnił albo z racji swych obowiązków służbowych (co przypomina zatrudnienie radcy prawnego w ramach stosunku pracy), albo jako zastępca powołany *ad hoc* do konkretnego procesu. Zdarzało się także, że działał bez upoważnienia (*falsus procurator*)¹⁷.

¹¹ Ibidem, s. 312.

¹² E. Borkowska-Bagieńska, B. Lesiński, *Historia prawa sądowego*. Poznań 2004, s. 164.

¹³ J. Halberda (red.), *Historia prawa sądowego. Repetytorium*. Kraków 2000, s. 211.

¹⁴ S. Sagan, op. cit., s. 312.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ K. Kolańczyk, op. cit., s. 113.

¹⁷ W. Bojarski, *Prawo rzymskie*. Toruń 1994, s. 67.

Na ziemiach polskich zawód radcy prawnego zaczął się krystalizować w pierwszych latach istnienia PRL. Wiązało się to z potrzebą zapewnienia obsługi prawnej jednostkom gospodarki narodowej. Radcowie prawni w tych czasach wywodzili się z adwokatury i pracowników zlikwidowanej w 1951 r. Prokuratury Generalnej¹⁸. 6 lipca 1982 r. Sejm uchwalił ustawę o radcach prawnych, która ze zmianami obowiązuje do dnia dzisiejszego.

Natomiast notariusze wywodzą się od rzymskich *tabelliones*, przed którymi sporządzano dokumenty prywatne¹⁹. *Tabelliones* w asyście skrybów i sekretarzy redagowali umowy, pisma procesowe i inne pisma. Urzędowali na placach publicznych albo w kancelariach (*stationes*). Ich działalność była kontrolowana przez urzędników państwowych. Justynian w roku 536 n.e.

[...] zezwolił na wykonywanie funkcji tylko tym, którzy na swą działalność otrzymali urzędowe zezwolenie (*auctoritas*)²⁰.

Na ziemiach polskich pierwsze dokumenty notarialne pojawiły się za panowania Bolesława Krzywoustego, a w roku 1284 papież Marcin IV upoważnił arcybiskupa gnieźnieńskiego do powołania dwóch notariuszy publicznych²¹. Najstarszy znany polski dokument notarialny pochodzi z roku 1287²². Notariat polski rozkwitał szczególnie w XIV stuleciu, kiedy Polska prowadziła z zakonem krzyżackim procesy, w których istotną rolę odgrywały dokumenty poświadczone notarialnie²³. W XIV stuleciu wprowadzono obowiązek dochowania formy aktu notarialnego przy nabywaniu nieruchomości.

Pod groźbą klątwy i nieważności aktu zakazywano wykonywania czynności notariuszom, którzy nie potwierdzili swych uprawnień u bi-

¹⁸ S. Sagan, op. cit., s. 317.

¹⁹ W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka, *Prawo rzymskie. Instytucje*. Warszawa 1996, s. 316.

²⁰ W. Rozwadowski, op. cit., s. 79.

²¹ S. Sagan, op. cit., s. 324.

²² <<http://www.rejent.poznan.pl/1rp.php>>.

²³ <<http://www.notariusze.pl/i.php?i=13>>.

skupa lub oficjała i nie zostali wpisani do rejestru notariuszy publicznych (tzw. admisja)²⁴.

Współczesny polski model notariatu ukształtował się po odzyskaniu niepodległości w roku 1918, w toku procesu unifikacji prawa²⁵. 27 października 1933 r. wydane zostało rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Prawo o notariacie, nazywane niekiedy „konstytucją notariatu polskiego”²⁶. W 1951 r. uchwalono nową ustawę, na mocy której Państwowe Biura Notarialne stały się urzędami państwowymi, a notariusze urzędnikami PRL²⁷. Obecnie obowiązująca ustawa została uchwalona w 1991 r. i przywróciła samorząd zawodowy, ustanawiając kancelarię notarialną jedyną organizacyjno-prawną formą wykonywania tego zawodu (art. 3 Ustawy z 14.02.1991 r. Prawo o notariacie, Dz.U. z 1991 Nr 22, poz. 91 ze zm.).

---

²⁴ D. Malec, *Notariat polski w rozwoju dziejowym*. <<http://www.krn.org.pl/dzieje01.doc>>.

²⁵ S. Sagan, op. cit., s. 324.

²⁶ D. Malec, op. cit., <<http://www.krn.org.pl/dzieje03.doc>>.

²⁷ S. Sagan, op. cit., s. 325–326.

